

BARTIN AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜNE KATKILAR

Muharrem YILDIZ* - Yusuf ÖZSOY**

Özet

Bu çalışmada, Bartın ilinde yapılan derlemede elde edilip Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan kelimeler sunulacaktır. Derlenen kelimeler deyim, isim, fiil, edat ve ikilemeler olarak tasnif edilmiş, isimler kendi içinde ayrı bir tasnife tabi tutulmuştur. Çalışma 17 deyim ve 73 kelimedenden ibarettir. Çalışma ile derleme sözlüğünü içerik bakımından zenginleştirmek ve derleme yapılan bölgenin Kıpçak ve Oğuz grubu Türkçesinin kaynaşım alanı olması nedeniyle bu alanlarda çalışma yapacak uzmanlara ilave kaynak sunabilmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ağız Bilimi, Derleme Sözlüğü, Bartın Ağızı.

CONTRIBUTIONS OF BARTIN DIALECT TO THE COLLATION DICTIONARY

Abstract

In this study, words that have been attained from a collation study in Bartın but not included in the Collation Dictionary will be presented. Collation words have been classified as phrases, nouns, verbs, adverbs and republication; and nouns are classified separately in themselves. This work consists of 17 idioms and 73 words. With this study, it is aimed to enrich the content of Collation Dictionary and since the study took place in Bartın where compilation of Turkish of Kipchak and Oguz groups took place, it is also aimed to provide additional resources for professionals to do the work in these areas.

Keywords: Dialectology, collation dictionary, Bartın dialect.

GİRİŞ

Dilin kaderi ait olduğu milletin kaderi ile özdeştir; dil, milletin geçirdiği tarihi aşamalarda ona kader kardeşliği yapmaktadır. Gündelik hayattaki değişim ve gelişimin tarihsel süreçte ve farklı coğrafyalarda dile yansımaları dili şekillendiren esas unsuru oluşturur. Bu bağlamda, mensup olunan değişik medeniyetlerin etkileri, farklı coğrafi dağılımlar, soyso-kültürel ve ekonomik ilişkiler, göç hadiseleri vb. neticesinde diller değişmiş; farklı

* Bartın Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi.

** Sakarya Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

ağızlar ayrılmıştır. Buna dilin canlı, değişken bir varlık olmasının doğal bir sonucu olan tarihsel değişimi de eklenmiş ve dilde farklı ağızlar belirgin hâle gelmiştir. Dilde, fonetik, leksik, morfolojik hatta sentaktik farklılaşmanın derinleşmesi sonucu da lehçeler oluşmuştur.

Dilin gelişiminin tabii bir neticesi olan ağızlaşma, neredeyse dilin var oluş süreciyle eş zamanlı olarak gerçekleşmeye başlamıştır. Öyle ki Türkçenin en dar sahada konuşulan, duru dönemi olarak nitelendirebileceğimiz Göktürk Türkçesi döneminde dahi farklı ağızlardan bahsetmek mümkündür. Bu ağız farklılıklarının tespiti dilin tarihsel süreçteki değişimini analiz edebilme imkânı vermesi bakımından önemlidir ve bunda da derleme çalışmaları ve hazırlanan ağız sözlükleri araştırmacının ana kaynaklarını oluşturur. Bizleri de Anadolu ağızları içinde hususi bir yere sahip olan Bartın ağızını incelemeye yönelten ana sebep budur.

Anadolu ağızları içerisinde Bartın ağızına dair yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmaların başında Korkmaz'ın 1965 yılında yayımlanan *Bartın Yöresi ve Ağızları* çalışması gelmektedir. Korkmaz, eserinde Bartın ağızını ses ve şekil yönünden incelemiştir. Bölge ağızını kapsamlı şekilde ele alan ikinci çalışma ise 1991 yılında M. Emin Eren tarafından *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları* adıyla yapılan doktora tezidir. M. Emin Eren de bölge ağızını ses ve şekil yönünden ele almıştır. Bu çalışmasını da 1997'de kitaplaştırmıştır.

Korkmaz (1994:1) kendisini bilhassa bu bölgeye yönelten sebep olarak bölge ağızının ses bilgisi yönünden pek ilgi çekici özelliklere sahip olmasını göstermiştir. Buna da *Bartın ve Yöresi Ağızlarındaki Lehçe Tabakalaşması* adlı makalesinde bu yörenin bir yandan Oğuz lehçeleri grubuna girecek bir ağız bölgesi niteliği taşıırken, bir yandan da Anadolu'daki dil kurallarının dışına çıkıp Kıpçak ve Türkmen Türkçesi gurubundan gelen özelliklere sahip olduğunu belirterek açıklık getirmiş ve makalesinde de bu durumun ortaya çıkardığı lehçe tabakalaşmasını incelemiştir. Dildeki bu tabakalaşma Bartın tarihi incelendiğinde etnik yapı ile açıklanabilmektedir. Cöhçe (1988), Korkmaz'ın işaret ettiği lehçe tabakalaşmasını 13. yüzyılda Moğol baskısından kaçan Kıpçak Türklerinin Karadeniz'in kuzeyinde Sinop, Kastamonu, Zonguldak hattında yerleşip Oğuz Türkleri ile kaynaşmaları ile açıklar. Öner (2010) de Karadeniz çevresini Oğuz ve Kıpçak lehçelerinin keşiştiği ve ortak kümeler oluşturduğu geniş bir bölge olarak nitelendirir.

Türkmenlerin bölgedeki varlıklarını ise 13. yüzyılda Candaroğulları Beyliğinin bölgeye hâkim olmasıyla açıklamak mümkündür (Eren 1997:14-16).

Bartın'ı konu edinen bir diğer çalışma ise Caferoğlu tarafından 1950 yılında yapılan *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler* adıyla neşredilmiş eserdir. Caferoğlu bu eserde Bartın ve yöresine ait masal, türkü ve mani derlemelerine yer verir. Bu eserler haricinde Bartın'ı ağız yönüyle konu edinen hacimli başka bir esere rastlanamamıştır. *Derleme Sözlüğü'nde* ise Bartın ve yöresinden derlenen sözcükler sınırlı sayıdadır.

Bu çalışmamızda Bartın yöresine ait olup Derleme Sözlüğünde bulunmayan sözcük ve deyimlere yer verilecektir. Çalışmamız Bartın yöresinde günlük yaşamda kullanılan, Bartın halkının hemen hepsinin bildiği kelimeleri zaman içinde not etmemizle oluşmuştur. Derlenen kelimeler, köy öğrencileri ve bu öğrencilerin velilerinden, köylüler pazarında satış yapan insanlardan veya Bartın esnafından duyulan kelimelerdir.

Çalışmamız deyimler, kelimeler, ikilemeler olarak üç ana başlık altında tasnif edilmiştir. Örnek cümleler sözcüğün duyulduğu kişiye veya sözcüğü tanımlayan bir başka kullanıcıya kurduklarıdır.

A.Deyimler

- **acuru bozulmak:** Huy ve ahlak bakımından kötüye gitmek.

Bizim Hasan'ın iyce acuru bozulmuş.

- **ağına kuş sokulmak:** Yerli yersiz aşırı konuşmak.

Seniy de ağıya kuş sokuldu.

- **âla gazû gibi durmak:** Aylak aylak dolanmak veya tembel tembel durmak.

Âla gazû gibi duracaya gel de bi yardım et.

- **ağız burun yıldırımak:** Ağızını, burnunu o yana bu yana oynatarak memnuniyetsizliğini belirtmek.

Senin de gelceyi öğrenince ağız burun yıldıdu.

- **bızık bızık etmek:** Aşırı korkmak.

Gece mezarlıktan geçerken bızık bızık ettim.

- **boğazı büyük:** İştahlı olmak, çok yemek yemek.

Bizim oğlany da boğazı büyük, maşallah!

- **boğazı delik:** İştahlı olmak, çok yemek yemek.

Bu boğazı delik bizim evde yicek bi şey bırakmadı.

- **dalağı katımak:** Çok yorulmak.

İnekleri govâken dalağı katımış.

- **duvarlara avmak:** Çokça yaramazlık yapmak.

Ben küçüken duvarlara avarmışım.

- **gılcır etmek:** Sinirlendirmek, kızdırmak.

Beni bön eyce gılcır etti.

- **garnı burgulanmak:** Midesi bulanmak.

Yemekten sonra garnım burgulandı.

- **gavuç olmak:** Ağır bir şey kaldırır veya taşırken idrarını kaçırarak kadar zorlanmak.

Bu kadar yükü merdivenden çıkarcam diye gavuç oldum.

- **göynü aktarılmak:** Midesi bulanmak.

Yemé çok yeme, göynün aktarılı.

- **kayabaşı kayabaşı konuşmak:** 1. Mevcut konunun dışında, manasız konuşmak 2. sert, kırıcı sözlerle konuşmak.

Geçmiş bi de garşıma kayabaşı kayabaşı konuşuya.

- **körük yapmak:** Coşturmak, eğlenceye davet etmek.

Düğünüy körük yakıcısı da geldi işte.

- **Mahmuduy malağı gibi bakmak:** Bir durum karşısında ilgisizliğini veya bilgisizliğini bakışlarıyla belli etmek, boş boş bakmak.

Bâ öle mahmuduy malağı gibi bakma.

- **mendil vermek:** Kız nişanlamak.

Bizim kızıy mendilini vedik.

- **seyit kurmak:** Etrafta koşarak dolanmak.

Mahallede seyit kurmuş, birini arıya.

B.Kelimeler

a.Adlar

a.1.Alet / Eşya Adları

- **çaştak:** Hamak şeklinde salıncak.

Ağaca çaştak kurup uşağı uyutmuş.

- **horaş:** Toplanan süprüntüleri atmak için kullanılan bir çeşit kısa saplı kürek.

Horaşı uzat da tozları alam.

- **kültür:** Derin dondurucu, buzluk.

Kültürden et çıkar.

- **naştaba:** Maşrapa.

Kafasından aş a bi naştaba su döktü.

- **şeytan arabası:** El arabası.

Şeytan arabasıynan kum taşıdım.

- **yesiraç:** Pişirken ekme çevirmeye yarayan tahta.

Yesiraçı uzat, ekme yanmasın.

a.2. Bitki Adları

- **binkıl:** Kivi.

Binkıllar çürümeden yiyve.

- **hoşbakla:** Bakladan küçük, koyu ve alaca renkli bir çeşit fasulye.

Hoşbaklanın yemeği lezzetli olu.

- **köpekgülü:** Kuşburnu.

Yolun kenarından köpekgülü topladık.

- **mâya:** Domates.

Seradaki mâyalar olgunlaştı.

- **teynür:** Defne.

Eviyn bahçesi teynür kokuyo.

a.3. Hayvan Adları

- **bağırya:** Pavurya, iri bir yengeç cinsi.

Pek çok bağırya yakalamış.

- **gökyeşil:** Kertenkele.

Camın önünde bir gökyeşil gördüm.

- **mohma:** Köpek.

Evleriyn önündeki mohma peşime düştü.

- **muratkuşu:** Baykuş.

Muratkuşunun sesini duydum.

- **vozlak:** İri, siyah bir çeşit sinek.

Vozlaklar hayvana rahat vermiyo.

a.4. Kıyafet Adları

- **ağlı pantolon:** Üst kısmı pantolon gibi dar, alt kısmı şalvar gibi geniş giysi.

Ağlı pantolon dikişmek için kumaş aldım.

- **eynebaş:** Elbise.

Eynebaşlarımı değiştüdüm.

- **kapale:** Kalın, kışlık gömlek.

Kapalem eyce eskidi.

- **montkemer:** Mont.

Dışarı çok soğuk, montkemerini giy de git.

- **rastık:** Sert lastikten yapılma ayakkabı.

Rastıklarım çamur oldu.

- **silüngü:** Havlu, bornoz.

Silingüyü kapınıy arkasına astım.

- **şarpe:** Eşarp.

Şarpesini adamakıllı örtmüş.

a.5. Mekân Adları

- **eyve:** Lavabo.

Eyvede elini yüzünü yıkadı.

- **ebdesyanı:** Lavabo.

Ben bir ebdestyanına kadar gidem.

- **gollama:** Sık ağaçlarla çevrili orman.

Hayvanları gollamada kaybettim.

- **merya:** Boş, ıssız arazi.

Meryada yalnız başına kalmış.

a.6. Araç Adları

- **boğar:** Kuyu.

Boğardan su aldım.

- **çıkırık:** Genellikle tahtadan yapılan tarla, sokak kapısı.

Çıkırıkta aç da geçem.

- **çınka:** Çatıları örtmede kullanılan oluklu metal levha.

Damın üstü çınka ile kapatılmaz.

- **göpce:** Düğme, kopça.

Gömleğimi göpçesi kopmuş.

- **hergil:** İçine arpa, buğday, kepek gibi hayvan yiyeceklerinin konulduğu sandık.

Hergilden arpa alıp atıy heybesini doldudu.

a.7. Yemek / Yiyecek Adları

- **gayduma:** Üçgen biçiminde büyük tür bir mantı.

Misafirlere gayduma yapmış.

- **hamur ekşisi:** Tarhananın kurutulmamış hali.

Hamur ekşisini güneşe serdik.

- **hoslama:** Mayalı hamurun yağda kızartılmasıyla elde edilen yemek.

Yemekte hoslama yidik.

- **incir uyutması:** Süt ve kuru incir ile hazırlanan tatlı.

İncir uyutması çok güzel olmuş.

- **iyşemik:** Lor peyniri.

Kahvaltıda yumurtalı iyşemik yaptı.

- **sütçiği:** Süt kaymağı .

Kahvaltıda süt çiği kızarmış.

- **şapkulak:** Üçgen biçiminde hamurun içine peynir konularak hazırlanan, suda haşlanarak pişirilen yemek.

Teyzem şapkulağı çok güzel yapa.

a.8 Akrabalık Adları

- **gocaba:** Büyükbaba, dede.

Bayramda gocabamı elini öptüm.

- **êmana:** Amca eşi.

Bizi babamı yokluğunda êmanam büyüttü.

a.9. Diğer Kelimeler

- **çapaçul:** Üstüne başına dikkat etmeyen.

Çapaçul herifiy tekiydi.

- **dabaz:** Bir işe yararı olmayan, işten anlamayan kişi.

Bu dabaz bu işi beceremez.

- **dinimanlı:** Adamakıllı, iyice.

Çocuğu didimanlı tembihledim.

- **düvülük:** Kız isteme işi,

Akşama düvülüğe gelcekle.

- **geyvan:** Çok çalışan kişi.

Belli ki pek geyvan biri.

- **güncüvez:** Güneş.

Güncüvez doğar doğmaz tarlaya gidedük.

- **înebızası:** Zayıf, çelimsiz, çabuk hasta olan.

Yanıma gelen înebızası bir çocuktun.

- **madaf:** Üstün vasıf, üstün nitelik.

Madaf bir iş yapmış gibi karşımda duruya.

- **mesmüs:** Uyuşuk, yavaş hareket eden.

Mesmüs herifin tekisiy.

- **şifret:** Suratsız, asık suratlı.

Hele şu şifretiy de yaptığına bak!

- **yeyil:** Hafif.

Sırtıya yeyil bir çuval yükledim.

b. Fiiller

- **avarmak:** Ağarmak.

Bu genç yaşta saçlarım avardı.

- **avmak:** Tırmanmak.

Küçücük çocuk ağaca avmış.

- **beyildemek:** Uykusunda anlaşılmaz biçimde konuşmak.

Sabaha gada beyildedim durdu.

- **cirelmek:** Karşı gelmek, diklenmek.

Büyümüş de millete cireliya.

- **fitiklemek:** İspiyonlamak.

Bizi gidip hemen babama fitiklemiş.

- **sakıldamak:** Uykusunda konuşmak.

Sabaha gada sakıldadı durdu.

c. Zarflar:

- **begen:** Böyle.

Olanları begen anlattı.

- **egen:** Öyle.

Egen bu iş olmaz!

- **şegen:** Şöyle.

Senin inekleri şegen gidêken gördüm.

C. İkillemeler:

- **cimbil cimbil:** Bebek ve çocukların neşeli, sevimli hareketleri.

Kardeşim beşiğinde cimbil cimbil gülüya.

- **dambul dumbul:** Ayakta durmakta zorlanan, sağa sola sallanan, sarhoş gibi hareket eden kişi.

Dambul dumbul yanıma gada geldi.

- **fiyre fiyre:** Sürekli olarak.

Yağmur fiyre fiyre yaviya.

- **gıvıl gıvıl:** Hareketli, yerinde duramayan.

Bizim kız dün âşamdan beri gıvıl gıvıl.

- **gaviş gaviş:** Çok yoğun şekilde, şiddetli.

Yağmur gaviş gaviş yaviya.

- **gıdar gıymuk:** Güçlkle, zorluk içinde hayatını idame ettirmek. Kıt kanaat geçinmek.

Zavallı, uşaklarına gıdar gıymuk bakıya.

- **löm löm:** Sert, kırıcı şekilde .

Kardeşine karşı löm löm konuştu.

- **söm söm:** İçine kapanık.

Bu çocuk çok söm söm.

- **zambul zambul:** Yaptığı işten hayır gelmeyen.

Etrafta çok zambul zambul insan va.

- **zap zap:** Mantıksız, dengesiz hareketler yapma.

Zap zap hareketlerine bir anlam veremedik.

- **ziv ziv:** Yerinde duramama, dengesiz hareketler yapma.

Harmanda ziv ziv edêken herkes ona baktı.

- **zöm zöm:** Avare avare gezip yapılan işe de ayak bağı olma.

Ortalukta zöm zöm gezme.

- **zöv zöv:** Yüksek sesle, sert, kaba biçimde konuşma.

Karşımda zöv zöv konuşma.

Sonuç

Çalışmamızda Derleme Sözlüğünde bulunmayan toplam 17 deyim, 60 kelime, 13 ikileme belirlenmiştir. Çalışmamızı adbilimsel bir yaklaşımla değerlendirdiğimizde, derlemede belirlenen sözcüklerin yöre halkının sosyokültürel ve ekonomik yaşamı hakkında bilgi verdiğini söyleyebiliriz. Bu doğrultuda dil ve kültür ilişkisi içinde Bartın ağzında tarım ve hayvancılıkla ilgili *maya*, *hoşbakla*, *yoğurt uyutmak*, *sütçığı*, *iysemik*, *hergil* gibi sözcüklerin yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bunun yanında doğayla iç içe kurulan yaşam biçiminin *güncüvez*, *gollama*, *merya*, *muratkuşu*, *gökyeşil*, *vozlak* gibi sözcüklerde dile yansımaları görmek mümkündür. İnsan davranışlarının betimlendiği *didimanlı*, *geyvan*, *înebızası*, *mesmiş*, *dambul dumbul* gibi sözcükler de Bartın ağzında yoğunluk kazanmıştır.

KAYNAKÇA

CAFEROĞLU, A. (1995). *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlememeler Van, Bitlis, Karaköse, Eskişehir, Bolu ve Zonguldak İlleri Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

CÖHÇE, S. (1988). "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü", *I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi*. Samsun.

EREN, M. (1997). *Zonguldak-Bartın-Karabük İller Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

KORKMAZ, Z. (1994). *Bartın ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

ÖNER, M. (2010). Karadeniz Çevresi Türk Dili, *Türk Kültürü*, 267-280.